

Մ Ա Յ Ր Դ Ի Ի Ա Ն

ՄԻԽԹԱՐԵԱՆՑ ՎԵՆԵՏԿՈՅ. - Ի Ս. ՂԱԶԱՐ

(Շար. տես Բազմ. 1926, էջ 158)

ՃԻԹ.

Կ'արժէ որ հրատարակենք հոս Հ. Վրթանիսի հետեւալ տեղեկութիւնները, ուր դարձեալ պիտի նշմարենք Հռովմայ մէջ Հայոց ձեռք բերած բարի անունն ու վայելած համակրութիւնը:

Ամենապատիւ և գերյարգոյ տնտեսն տեսա՛ն Ստեփաննոսի
վարդապետի և աբբայ հօր մերոյ

... այսօր յերեկոյ զնացաք յուսեալ զընթրիս ուխտաւորաց ինն անձինք եեթ ըովանդակ մեծամեծք. և լուսյին անդ զմեր ոտս, զորոյ մի ըստ միողէ պատմել չկարեմ այժմ. և ապա արարաւ վասն մեր խրախուժիւն այլազգ քան զհասարակացն, ուր ի սպասուկային մեծամեծք, և զլուսի նոցա ամենեցուն երեւելի ռմի իշխանազուն եպիսկոպոս, զբրոյ սիրոյն և զմարդասիրութենէն ի յընդունիլն զմեզ և ի ծառայել՝ ոչ կարեմ պատմել: Նոյնպէս և զայլոց մեծամեծացն: Լուեալ կարտինալ Կարափային պաշտպանի ազգին մերոյ եթէ եկեալ են ուխտաւորք հայոց ի յընթրիսն, եկն թօրչիօք և բազում սպասաւորք, սպասաւորել մերոյ սեղանոյ, և կիսաժամաւ կացեալ անդ, որպէս և այլ իշխանազունք բազումք, սպասաւորելն այնպիսի խոնարհութեամբ, որպէս ոչ ծառայէ արծաթագին ոք ծառայ. և եղև խնդութիւն բազում յոյժ, և ըստ բանի աւետարանին, ամենեցուն որք ի ժողովրդեանն էին աչք ի մեզ հայէին. էր ընդ մեզ և սինիօր լածաբօն, որ առաջնորդէր մեզ յամենայնի. որոյ ազգաբարութեամբ ամենեքին միաբան արբաք գինի վասն կենաց կարտինալ Կարափային, և մօսսինիօր Էրպային, որք ծառայէին մեզ, որք և ուրախ եղեն յոյժ. նոքա ընթերցան զօրհնութիւն սեղանոյ մերոյ և յեզերիւն զօրհնութիւնն: Եւ յեզերիւն յուղարկեցին զմեզ թօրչիօք յեկեղեցին այնր օսքոսալի ուր եղեալ էին զօրհնութիւն քառասուն ժամու, և յետ այն, ի տան մեր: Վաղիւ հանդերձեալ եմք զնալ ի սեղան Պապին:...

Յամի տեսուն 1751
յուլի. 3 [Հռովմ]

Նուստ ծառայ
Հ. Վրթանէս Վ. [Սեկերան]

ՃԾ.

Վենետիկոյ Հայոց Ս. Խաչ Եկեղեցւոյ հոգաբարձութիւնը Միխթար Աբրահօր կենդանութեան ատեն ինչ ինչ պարագաներու մէջ միայն ստիպուած վարեր էին Միարարութեան անձինք: Մելգոնեանի ժամանակն է որ Ուխտս կանոնաւորապէս կը ստանձնէ անոր հոգաբարձութիւնը, որ ցարդ կը շարունակուի:

Հոս պիտի ներկայացնենք նոյն ինքն յիշեալ Գերյ. Նամակագրին հեղինակաւոր տեղեկութիւնները այս սկզբնաւորութեան մասին. ծանօթութիւններ՝ որոնք ստուգիւնորութիւններ են ի նպաստ անոր պատմութեան: *

Իւ

Վերապատուելի հօր մերո՞ւմ Չաքարիայ վարդապետին
ողբոյն քակու՞մ յոյժ

... մուտ արարաք ի հայոց ժամէ յարբ վերափոխման սուրբ աստուածածնին, իւ
առաքեցի նոցա քարոզիչ մասնաւոր ի մերոց. և ժողովեալ գրեթէ մամնայն հայոց
յեկեղեցիին՝ տուաւ նոցա քարոզ յաղագս միաբանութեան՝ յաւուրս երկուս ընդ ժամս
ձիգս. այնչափ, մինչև ժողովուրդն լուծաւ, մեղկացաւ, միաբանեցաւ. դարձեալ կարկա-
տեցաւ բազմապառակ հերձուռն նոցա. և անպատմելի ցնծութեամբ խայտային. մինչև
չժուժեալ յանձինս՝ գրեթէ ամենայն հայք մեծամեծք և փոքունք միաբանեալ եկին ի
վանս մեր՝ և արարին միմեանց հասարակաց խրախճան՝ ի գրգռտան մերում, առ չտա-
նելոյ սննկեաց զբազմութիւնն. կոչեալ էին ընդ ինքեանս և զերկոսին զեպիսկոպոստնս
մեր զմինաս և զսարգիս, որք և նոքա նպատակտեալք էին ի միմեանց և ռխացեալք, և
զտան ըստ տնօրինելոյ տեառն հասարակաց քարոզութեանն ներկայք, և տերամբ չահե-
ցան յոյժ. զի և նոքա հայտնեցան իւ. դարձեալ առաքեցի զքարոզիչ մասնաւոր ի ծնըն-
դեան սուրբ աստուածածնին, որ արար նոցա ներքողեան մեծ՝ զսուրբ աստուածածնէն՝
ներկայութեամբ սարգիս վարդապետին և բաղձանօք մինաս վարդապետին, զի փափա-
զէր ներկայ գտանիլ և ինքն. բայց՝ ի նախընթաց գիշերին անտացան հրեւք նորա. զի
եկն պատահական ուսոյց ինչ և արգելաւ, և ժողովուրդն խռնեցաւ զեկեղեցեաւ. և տեառն
գործակցութեամբ մեծապէս չահեալ՝ խայտային, և փոխեաց զնոսա տէր գրեթէ յայլ
մարդ. և ասեւ. այժմ իմացաք, թէ ունինք մեք հայքս ի վնէտիկ զվանք...

Յամի Տեառն 1751

Սեպտեմբերի 11

[Վենետիկ]

Նուաստ ծառայ

Ստեփաննոս Վրդ. Աբրահայր

»

ՃԾԱ.

Վիեննական Հարց «ՅՈՒՐԱԲԱՆՔ»-ի մէջ էջը (8), ուր Միխրաբեան տիտղոսին
ընդը յերկրորւածոյ պատմութեան հիմնական սրբագրութիւնն ըրինք, կու տայ մեզ
դեռ ուրիշ ամենակարևոր հարց մը. հիմայ՝ կարգն է՝ որ այդ ալ գտնէ իւր արժա-
նաւոր լուսաբանութիւնը, քանի որ մեր վաւերաթուղթերու շարքը զայս կը բերէ.
նախ պէտք է գիտնալ, թէ հետեւեալ՝ Թուղթին ստորագրողը Նիկողայոս Լեւ-
զար՝ Հաւատոյ Տարածման Ս. Ժողովի Քարտուղարն է, որ կարևոր հարցումներ
կ'ընէ Հայ Միաական գրքերու մասին. գոյութիւն ունենալով այս ըրջանին՝ Հայ ծէսը
լատինականէն բոլորովին զտելու տեսակէտ մը:

Սոյն նամակին մէջ՝ իր գլխաւոր նիւթէն զատ՝ կայ նաև խիստ նշանակելի կէտ
մը յանձին Գերլ, Մեղգոնեան Աբրահոր, առ որ այսպէս կ'ըսէ Մոնս. Լեզարը. «Alle
quali Ella degnamente presiede» («որոց [Ս. Ղազարու Հարց] արժանապէս
նախարարւմեալ է»): Ուշ դնել, որ Թուղթն գրուած է 1751 Դեկտ. 18-ին:

Բայց տեսնենք ինչ կը գրեն Վիեննական Հարց «Ալկնարի մը Վիեննական
Միխրաբեան Միաբանութեան Հարախրամեայ գործառնութեան վրայ» վերնագրին տակ.
«Միխթարայ մահուրնէ տարի մ'ետք ընդհանուր Ժողովով (6 Ապրիլ 1750) կ'ըն-
«տրուի Միաբանութեան ընդհ. Աբրայ՝ Հ. Ստեփաննոս Վ. Մեղգոնեան»:

«Մեղգոնեան իր ընտրութենէն քիչ ետքը ձեռնամուխ կ'ըլլայ երանաշունչ
«Հիմնադրին սահմանած կարգեր փոփոխել. սակայն իւր այս նորաձեւութիւններով
«յառաջ կը բերէ երիցագոյն միանձանց մէջ զժողովութիւն. Եթք տարի կը հե-
«տապնդէ ի զուր իւր կազմած Սահմանադրութիւնը Հոռմ հաստատել տալ, մինչև

« որ օր աւուր անող դժգոհութիւնը կը ստիպէ միաբանները՝ ընդհանուր ժողով մը « գումարել, 1772 Մայիս 25-ին կը բացուի ժողովը. ուր կը հրաւիրուի նաև Աբ. Բաշկալը (սակափն յնաստատուած Հոսմէկ)»...» Կանգ կ'առնենք հոս:

Չանց ընելով մի առ մի հերքումը անհիմն մէջբերումին՝ որ կը մաքառի յայտնի ճշմարտութեան դէմ՝ կը բաւականանանք ըսել, թէ կարելի չէ չտեսնել մասնաւոր թագուն դիտաւորութիւն մը նկատմամբ փակագծեալին՝ զոր մենք ընդգծեցինք:

Չենք վարանիր ըսելու, թէ յիշուի Վիեննական Հարց ծայրագոյն յանդգնութիւն մ'ըրած են, յայտարարելով զՄեկզմեան Աբրահայր իր ընտրութեան թուականէն (1750 Ապրիլ 6) մինչև 1772 Մայիս 25 իբրև « տակափն յնաստատուած Հոսմէկ », այսինքն թէ Մեկզմեանի արքայութեան շրջանի առաջին 22 տարիներու վաւերական և օրինաւոր իշխանութիւնը յայտնապէս իրեն զլանալէ վերջ՝ տարաւոր յոյսի տակ կը թողուն 1772-ի յաջորդող տարիներէն զեռ մաս մը ևս, այդ ամբողջ ժամանակամիջոցին մէջ զեռ Ս. Աթոռէն չհաստատուած նկատելով, Դժուար չէ իմանալ անշուշտ այդ առեղծուածային շրջանին մէջ լուկ իրենց մէկ արդարացումը հետապնդելու զուր ջանքը:

Ճշմարտութիւնը երևան հանելու և միանգամայն ներկայ Մխիթարեան սերունդէն որդիական յարգանք մը մատուցանելու համար հանդէպ Մխիթարայ Լուսահոգի Յաջորդին՝ կը թուենք հոս կարգ մը հեղինակաւոր վկայութիւններ, որոնք ջախջախիչ փաստեր են Վիեննական Միծյ. Հարց տուած սին վճռոյն դէմ:

1. — Վատիկանու Դիւանապետը մեծանուն Giuseppe Assemani, Հոռովմէն 1751 փետր. 26 թուակիր թուղթ մը կը ղրկէ առ Մեկզմեան, կոչելով զանիկայ « Abbate Generale » — Ընդհանուր Աբրահայր:

2. — Մոնս. Լերգար Գրարուղար Մաւալոցի ժողովոյն, 1751 Մարտ 6-ին թուղթ կը ղրկէ Ս. ժողովոյն պաշտօնական կնիքով, Միաբանական գործերու խնդրոյ մը համար, և կը կոչէ զՄեկզմեան Abbate Generale.

3. — Մաւալոցի Նախագահ Միլանաւոր Գրարֆա Միաբանութեան և Ազգիս հանդէպ սխրոյ և բարեացակամութեան թուղթ կը ղրկէ 1751-ին առ Մեկզմեան՝ Abb. de monaci Armeni... տիտղոսով:

4. — Ուրիշ Նախագահ մը Մաւալոցին՝ Միլանաւոր Վալէնդի՝ իր և ժողովի Գրարուղարին ստորագրութիւններով 1751 Նոյմբեր 17-ին հարցում մը կ'ուղղէ Աստուածաշունչի սպաքութեան մը մասին առ Մեկզմեան, անուանելով զայն Ab. de monaci armeni...

5. — Վենետիկոյ Հասարակապետութեան քով Սրբազան Պապին Դեպանը Գաղկեղոնի տիտղոսաւոր Արքեպս. Marinus Innicus, իր և քարտուղարին ստորագրութիւններով 1751 Դեկտ. 7-ին հրամանագիր մը կ'ուղղէ առ Մեկզմեան, կոչելով զայն Abbas et Superior actualis Monachorum Armenorum Congregationis:

6. — Պոլսէն Լատինաց Առաքելական Դեր Աթոռակալը Biagio Paolo (ապա Առաք. Աթոռկ.) 1750 Յունիս 15-ին ուրախակցութեան թուղթ կը ղրկէ առ Մեկզմեան:

7. — Ուրախակցութեան թուղթ կը ղրկէ նաև Պոլսոյ Ազգային Միասիրտաբաց գլխաւորը Եղիա վարդապետ Գաղատացի, 1750 Յուլիս 1-ին, Մեկզմեանի ընտրութեան առթիւ:

8. — Ուրախակցութեան բառեր կը խառնէ Մոնս. Լերգար՝ առ նորընտիր

Մեղզոնեան Աբրայն՝ 1750 Մայիս 9-ին գրած թուղթին՝ ինչպէս և ուրիշ մէկ երկու թղթերու մէջ:

9. — Կնիք այս ամէնուն՝ իսկականը ծանուցանենք, թէ Մեղզոնեան իր Աբրայութեան վաւերական հաստատութիւնը կ'ընդունի իր ընտրութեան որերէն, այն է՝ 1750-ին, եւ ոչ թէ 1772-ին՝ ըստ քմածին և անհիմն յայտարարութեան վիեննայի Մխիթարեանց «Յուշարձան»-ի:

Ընտրութեան և հաստատութեան զէպքը տեղի ունեցած է հետեւեալ օրինաւոր կարգով:

Մխիթարայ սգաւոր որդիք կը հաղորդեն Եր. Հիմնադրիս մահը առ Ս. Աթոռ, և կը խնդրեն անկէ հրաման՝ նոր Աբրայի ընտրութիւն կատարելու: Առ այդ ի պատասխան՝ Հաւատոյ Տարածման Գահերէց Եփրանաւոր Վալէնդի՝ իր և Ժողովոյն Քարտուղար Լեբգարի ստորագրութեամբ 1750 Փետր. 18 թուակիր պաշտօնագրով մը հրահանգ կու տայ Վենետիկոյ Հասարակապետութեան քով եղող Քահանայապետական Դեսպանին, Ս. Ղազարու Հարց հաղորդելու Աբրայի ընտրութեան հրամանը:

Հուսկ, ընտրութիւնը տեղի ունենալէ վերջ, արդիւնքը կը հաղորդուի ի Հոովմ. և ահա մինչոյն Ս. Ժողովը 1750 Ապրիլ 25 թուակիր ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ԹՂԹՈՎ կը վաւերացնէ Մեղզոնեանի արքայութիւնը՝:

Դառնալով Մոնս. Լեբգարի հետեւեալ նամակին՝ կը հաղորդենք որ իտալական բնագրէն թարգմանած է Հ. Անտոն Պաղտասարեան:

Գերապատիւ Հայր, Տէր մեծախելի

Շնորհաւորելով ինձ զտուրք ծնունդն քրիստոսի, Հայրութիւնդ Գերապատիւ կամեացաւ մատուցանել ինձ զնոր նշանացոյց սիրոյ և մարդավարութեան: Վասն այնորիկ զյատկացոյն շնորհակալութիւնս ինքեանդ մատուցանեմ, ոչ իմիք առաւել բաղձալով, քան առթութեանց ծառայելոյ ի նպաստ անձինդ:

Եւ զոր օրինակ տնչամ փափագանօք գործակից լինիլ որչափ ինձ կարելի է հոգեւոր օգտիցն արամեան ազգին, առ որ ունիմ զմի ինչ յատուկ յօժարամտութիւն յազաջ բնական դիւրութեամբեան նորուն, այսպէս ցնակած լինիլ ի Գերապատիւ Հայրութենէդ թեղեկացուցեալ, եթէ այդոքիկ Միանձուցող, որոց ինքեդ արժանապէս նախարարեալ է՝ վարին այնոքիք իսկ գրեամբք եկեղեցականօք, որովք վարին Աւխարակեաց քահանայքն և Եպիսկոպոստոնքն նոյնոյ Ազգին: Դարձեալ՝ միթէ ի Մեհաստանիդ գտանին ձեռագիր օրինակք Ժամագրգի, Մաշտոցի, Չեռնադրութեան գրգի, և այլոց Եկեղեցական գրեանց Հայոց: Զի մինչ ոչ է ի լոյս անեալ տպագրութեամբ Սրբոյ Ժողովոյս, եթէ ոչ կանոնն պատարագին Հայոց, եւ ի մէջ առնուի գնպատաւոր ինչ պարապ աղաչելոյ զՍրբութիւնն Տեառն մերոյ Պապին, ի հաճիլ յանձնել հմուտ և իմացուն անձանց ի Հոսմ գգնութիւն վերոյստացեալ գրեանցն, և զնեղ զնոսին ի կայուսթեան լինելոյ տպագրեալք: Այսոցիկ տեղեկութեանց տպատեալ թնամ առ ի ծանուցեալ ընդունակութենէ և նախանձաւորութենէ Հայրութեանդ Գերապատիւ: Եւ հանդերձ բոլորով ճշմարտագոյն պատուաւորութեամբ զիս հաստատեմ Հայրութեանդ Գերապատիւ ի Հոսմ ժը. Դեկտ. ա. չ. ծա. [1751] թվն. քրիստոսի

(Հայրեմիակի)

Չեռնադրութեան և Սրբապարտ ծառայ
Նիկողայոս Լեբգարի

Հ. ԳԵՌԱՆՆ ՏԱՅԵՆ

1. Բնագիրը պահուած է Հայերէն Թարգմանութեամբ միասին Մայրավանդոյնի Գրադարան մէջ: